

NOVI NAPIS IZ ŠEMPETRA V SAVINJSKI DOLINI

JOSIP KLEMENC

Univerza, Ljubljana

Rimsko civilno pokopališče v Šempetru v Savinjski dolini je po svojem obsegu v primeri z drugimi poznanimi grobišči precej majhno, vendar je značilno zaradi svojih spomenikov, tako zaradi oblike kakor tudi zaradi vsebine. Je to tipično rodbinsko pokopališče bogatih velmož, katerih villa rustica je stala v neposredni bližini. Sami spomeniki, ki nam jih pojasnjujejo in dopolnjujejo številni napisi, nam kažejo, kako se je pomešal domači keltski element z vladajočim rimskim slojem. Natančno pa tudi lahko opazujemo prav na spomenikih, kako je s časom rastla blaginja, kar naenkrat pa je prenehala z navalom Kvadov in Markomanov proti Akvileji. Razmeroma velike grobne stavbe, ki bi zaradi svoje izdelave in dragocene marmornega materiala lahko stale ne samo v provincialnih mestih rimskega imperija, ampak celo v sami Italiji, nam dokazujejo, da so bili člani pokopanih rodbin zelo bogati in da je bil dragoceni marmor v veliki množini v neposredni bližini. Rimski kamnolomi na južni strani Pohorja pa nas vprav silijo domnevati, da so bili njihovi izkoriščevalci hkrati tudi lastniki monumentalnih šempetrskih nagrobnikov.¹

Večina dragocenih šempetrskih grobnic je pripadala bogatim rimskim državljanom in domačim keltskim velikašem, ki so se priključili rimskim osvajalcem, katerih imena nam sporočajo pripadajoči napisi. Keltskega rodu je bil C. Vindonius Successus, ki je kmalu po vključitvi noriškega kraljestva v rimski imperij (leta 46 po n. š.)² postal edil v antični Celeji. Njegov grobni oltar ima na eni steni njegov portret, na drugi portret njegove žene. Kasneje so se iz teh začetnih portretov razvili moški in ženski shematizirani liki, ki jih najdemo zelo mnogo na noriških nagrobnikih.³

¹ Natančnejše podatke vsebuje knjižica J. Klemenca, *Rimske izkopanine v Šempetru*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1961, str. 14 sl.

² Hoffiller-Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, Zagreb 1938, str. 1. — J. Klemenc, *Celeia v antiki*, Celjski zbornik 1961, str. 450.

³ R. Egger, *Ausgrabungen in Norikum 1912/13*. Oest. Jhrshfte 1914, Bbt. Spt. 52. V istem članku na str. 73 sl. poroča prof. Egger o temeljnih zidovih grobne edikule, ki jo je odkril leta 1911/12 pri Starem trgu (Slovenj Gradec). Gornji del stavbe, ki je stal na temelju (5,20 × 5,50 m), je imel dva prostora. V manjšem, ki je bil širok samo 15 cm, so našli pepel pokojnikov, nekaj ožganih kosti, steklo in fragmente svinčenih, bronastih predmetov in keramike. Stavba je bila verjetno zidana, le na vogalih so bili mogočni kvadri. Vso stavbo je obdajalo še zidovje (17 × 14,50 m). V prostoru med to edikulo in zidovjem so sledovi poplave (prod),

Grobnih oltarjev z napisi in raznih drugih napisov je zelo mnogo po rimskih pokopališčih. Ti spomeniki niso značilni za Šempeter. Za to grobišče so značilne grobne skrinje za pepel iz marmora in majhni sarkofagi iz peščenca, ki so služili istemu namenu kakor grobne skrinje. Najstarejša grobna skrinja za pepel je nedvomno s Heraklejem in z Alkestis na sprednji steni in z lovcem na vsaki stranski steni. Iztegnjena noriško-panonska voluta kot gornji okvir na obeh stranskih stenah in dvojna voluta kot gornji okvir prednje stene nam datirata spomenik že v drugo stoletje.⁴ Zgrajen je zelo preprosto in ni v notranjosti sledov ničesar, kar bi povečalo stabilnost sten te skrinje. To pa tudi ni bilo potrebno, ker gornji nastavek, ki sicer ni ohranjen, ni bil velik.⁵

Grobna skrinja spomenika Enijcev je že mnogo zanimivejša.⁶ Na sprednji strani je upodobljen lik Evrope na biku. Na desni stranski steni je Ganimed,⁷ ki ga dviga orel v nebo, na levi pa je motiv, kako poskuša satir vzeti nimfi plašč. Gornji okvir pri obeh stranskih reliefih je stilizirana noriško-panonska voluta. Skrinja sama je pokrita z veliko profilirano marmorno ploščo, z napisom, iz katerega zremo, da je v skrinji shranjen pepel štirih Enijcev. Na sami plošči stoji baldahin, na katerega zadnji steni so upodobljeni liki treh članov omenjene rodbine. Z analizo portretov smo ugotovili, da je bil ta spomenik postavljen okrog leta 140 po n. š.

Cel spomenik z baldahinom in podnožjem vred je visok 6,6 m. Relievi, ki uporabljajo beg pred smrtjo, razni okrasni elementi, npr. rozete na notranji strani kasetiranega stropa baldahina, pas s hipokampi itd., so odlični v izdelavi in umetniški koncepciji ter prekašajo vse ostale šempetrske spomenike. Ker nosi grobna skrinja grobnice Enijcev razmeroma težak in visok baldahin iz marmora, je bila njena notranjost primereno ojačena z vmesno steno, katere sledovi se še poznajo. Na ta način je edikula pridobila na stabilnosti.

Še višja je grobnica Priscijanov⁸ (ca. 8,50 m). Stene njene grobne skrinje za pepel so izpolnjene z reliefi Ifigenijinega mita. Spredaj je na vsaki strani po en Dioskur, na vseh štirih vogalih pa personifikacija letnih časov in heroji. Druge reliefne plošče predstavljajo razne borbe, medtem ko je ena izmed sprednjih plošč izpolnjena z napisom, ki nam pove, da hrani grobnica pepel rodbine Priscijanov. Dimenzije tega spomenika so mnogo večje in spomenik je tudi mnogo težji kot grobnica Enijcev. Vse je prenatrpano in dokazuje provincializem, ki je daleč od odlične grobnice Enijcev. Pač pa imamo namesto reliefnih portretov tri sedeče kipe pokojnikov. V sredini

ki je uničila stavbo. Ni izključeno, da se je to zgodilo ravno takrat, ko je propadlo šempetrsko pokopališče. Tukaj je ležal tudi večji del nagrobnega napisa z zelo lepimi črkami (Hoffiller-Saria, AIJ, str. 6, sl. 8), ki je pripadal višjemu municipalnemu uradniku iz Celeje, mogoče duumviru ali edilu.

⁴ A. Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923, str. 250 sl. — J. Klemenc, Grobne skrinje za pepel pokojnikov iz Šempetra v Savinjski dolini, Arheološki vestnik VII, Ljubljana 1956, str. 388 sl.

⁵ Opomba 1, str. 50.

⁶ O. c., str. 41 sl. — J. Klemenc, Evropa iz Šempetra, Tkalčičev zbornik II, str. 17 sl.

⁷ J. Klemenc, Ganimedov relief iz Šempetra, Arheološki vestnik VII, Ljubljana 1956, str. 220—226.

⁸ J. Klemenc, opomba 1, str. 35—41.

sedi mati, desno in levo mož in sin. Vsem trem so bile pri katastrofi odbite glave. Zaradi velike višine te grobnice in zelo težkega in masivnega baldahina je bila tudi tukaj grobna skrinja za pepel znotraj ojačena z vmesno steno, da je varno držala to težko breme. Na vrhu slemena je stal še okrog 75 cm visok zmaj, kar je še povečalo impozantnost spomenika, pa tudi njegovo težo.

Poleg omenjenih dveh razkošnih grobnic z baldahini smo našli sestavne dele še večje in lepše grobnice, ki pa je zaradi premalo ostankov nismo rekonstruirali. Pač pa smo sestavili manjšo grobno edikulo, ki nas po svoji zunanji obliki spominja na pompejanske grobnice. To je grobnica Secundijanov, kar nam pove napis (inv. št. 134) na sprednji steni z ohranjenim reliefnim portretom žene in moškega deteta. Iz napisa⁹ tudi zvmemo, da je bila grobnica postavljena v tretjem stoletju. Je mnogo skromnejša od ostalih. Za proučevanje arhitekture grobnic ne prinaša ničesar novega v primeri z baldahini, ki so tipični za Šempeter. Po raznih najdbah sodeč, je bil tip grobnice z baldahinom v Noriku in Panoniji zelo razširjen, vendar ni bila poznana njegova oblika, dokler se ni v Šempetru posrečila popolna rekonstrukcija omenjenih dveh objektov.

Poleg marmornih grobnic smo našli tudi nekaj grobnih skrinj za pepel iz peščenca in njim pripadajočih dvokapnih pokrovov z akroteriji. Da gre tu za grobne skrinje za pepel, a ne za otroške sarkofage, nam posebno jasno dokazuje pokrov iz peščenca z akroterijem, kjer so na prednji strani upodobljena štiri poprsja (inv. št. 401).

Lahko bi domnevali, da so bile grobne skrinje za pepel iz peščenca postavljene v notranjosti impozantnih grobnic z baldahini. Proti temu pa govori notranja konstrukcija marmornih grobnih skrinj, ki so imele še vmesne stene za povečanje stabilnosti celega spomenika. Zato ni bilo mogoče vanje položiti nič drugega kot žare s pokojnikovim pepelom in razne dragocenosti.

Edino grobnica z reliefom Herakleja in Alkeste, ki je bila mnogo nižja, tega ojačenja ni imela, pa bi v njej lahko stala manjša skrinja za pepel iz peščenca.¹⁰ Njena notranja svetloba je $111 \times 97 \times 95$ cm, vtem ko so zunanje mere grobne skrinje za pepel iz peščenca, inv. št. 422, naslednje: širina 85 cm, globina 83 cm, višina 64 cm.¹¹ Ta grobna skrinja iz peščenca nima niti dna niti pokrova in bi bilo mogoče, da so jo postavili na tla marmorne skrinje, a pokrili z ravnimi peščenjakovimi ploščami, ki smo jih tudi nekaj našli. To domnevo odklanja dejstvo, da je bil sarkofag št. 422 izkopan meseca septembra 1953 v kvadratu DE-1, 270 cm globoko. Sprednja stena s Heraklejem in Alkestis (inv. št. 170) je ležala v kvadratu C-2, leva stranska stena z likom lovca, ki nosi zajca okrog vratu (inv. št. 33), v kvadratu C-2, v istem kvadratu je bila tudi desna stranska plošča z likom lovca, ki nosi ptice. Te tri plošče so stene grobnice, ležale so precej blizu skupaj in skoraj vse tri v približno isti globini. Med omenjeno grobno skrinjo iz peščenca, ki je bila v kvadratu DE-1, in skrinjo s Heraklejem in Alkestis je ležalo še

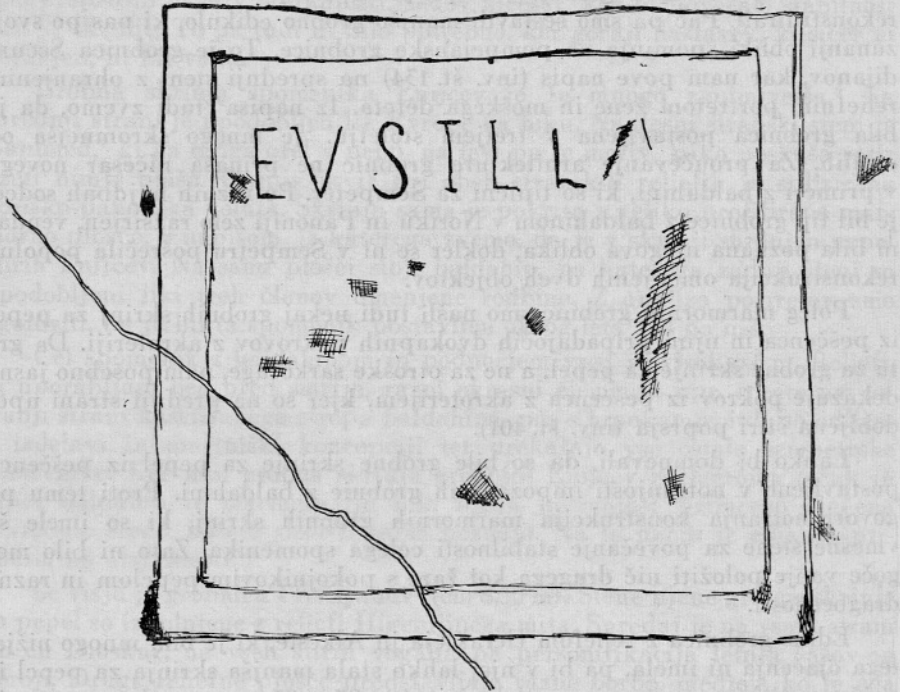
⁹ J. Klemenc, *Die Familie Prisciani und ihre Verwandten auf den Grabdenkmälern von St. Peter. Hommages à Leon Herrmann, Bruxelles 1960, str. 475.*

¹⁰ J. Klemenc, *opomba 4, str. 389, sl. 5.*

¹¹ O. c., str. 395.

mного drugih važnih spomenikov. Na grobni skrinji iz peščenca (inv. št. 422) sta vpisani dve imeni, obe precej vzhodnjaški. Čigav pepel je bil v Heraklejevi grobnici, ne vemo.

Prednja stena peščenjakove grobne skrinje (inv. št. 422) nosi 1 cm širok plastičen okvir skoraj kvadratne oblike (58 × 36 cm). Ta kvadrat je oddaljen od gornjega roba peščenca 18 cm, od desnega 21 cm, a od levega

Sl. 1. Uokvirjeni napis EVSILLA na sprednji strani grobne skrinje za pepel (inv. št. 422)

Abb. 1. Eingerahmter, griechischer Eigenname EVSILLA auf der Vorderseite einer Sandsteinaschenkiste (Inv. Nr. 422)

25 cm. Stene so debele spodaj 17 cm, zgoraj 13 cm. V okviru vklesano ime smo v prvem navdušenju prečitali Justa, kar je bilo z nekoliko fantazije tudi mogoče, posebno še, ker je bilo Priscijanovi ženi, katere kip in pepel pripadata največji, tj. Priscijanovi grobnici, tudi ime Justa. Pred rekonstrukcijo stavb še nismo vedeli, da peščenčeva skrinja ne more stati v grobnici Priscijanov. Šele rekonstrukcija nam je dala pravo sliko notranjega ustroja te grobne skrinje za pepel. Iz istih razlogov je tudi nismo mogli postaviti v grobnico Enijcev, tem manj, ker so nam znana imena pokojnikov, katerih pepel je bil shranjen v tej grobnici.

V baraki, kjer so bili izkopani spomeniki več let pod streho, kljub umetni luči nismo mogli najbolje prečitati zelo plitvega napisa. Ostalo je

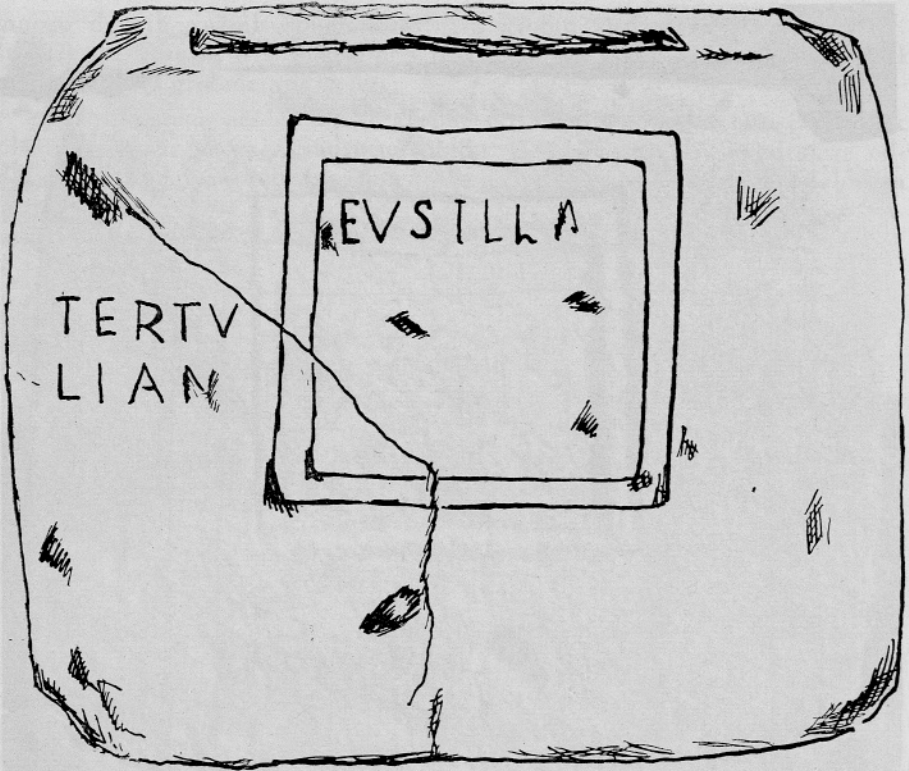

Sl. 2. Sprednja stran grobne skrinje za pepel iz peščenca z imeni pokojnikov EVSILLA in TERTVLIAN (inv. št. 422)
Abb. 2. Die Vorderseite der Sandsteinaschenkiste (Inv. Nr. 422) mit den Eigennamen EVSILLA und TERTVLIAN

torej mnenje, da je ime v okviru *JUSTA*.¹² Vendar s to rešitvijo nismo bili zadovoljni. Tudi dotedanje fotografije nam niso ustrezale. Šele ko smo pri sončni svetlobi na prostem skrinjo obračali na vse strani, smo odkrili najprej ime *EVSILLA*.¹³ Črke tega imena so različne velikosti in zelo tanko vrezane v hrapavo peščenčevo površino (sl. 1). V obrobljeni ploskvi s tem imenom je bil vklesan še napis v štirih vrstah. Od tega je ohranjenih le nekaj sledov zelo izlizanih in problematičnih črk v predzadnji in zadnji

¹² O. c., str. 395.

¹³ Ko smo pri najboljši svetlobi na prostem prečitali novo verzijo vklesanega imena, je prišel zraven po naključju dr. H. J. Keller iz Bavarskega spomeniškega urada v Münchnu in nam je na našo željo takoj fotografiral skrinjo. Poslal nam je zelo uspešno kopijo, za kar se mu najlepše zahvaljujemo. Opomba 1, str. 62. sl. 73.

Sl. 3. Risba napisov na sl. 2

Abb. 5. Die Zeichnung der Inschriften auf der Abb. 2

vrstici. Mogoče je to črka E. Kasneje smo našli na levi strani okvira tudi zelo poškodovan in slabo ohranjen napis v štirih vrsticah. Zanesljivo smo mogli prečitati le prvi dve vrstici

TERTV
LIAN

Mogoče je na koncu druge vrste še črka O, a v tretji vrsti L(ibens) M(erito) (sl. 2, 3).

Dejstvo, da sta ti dve imeni ohranjeni na grobni skrinji za pepel iz peščenca, nam dokazuje, da gre tu za dva sužnja še iz poganskega časa. Za krščansko služinčad govori samo peščencev pokrov (inv. št. 245) sarkofaga za mlajšo osebo.¹⁴ Natančnejši čas, kdaj sta živeli na našem napisu imenovani osebi, je težko določiti, mogoče okrog leta 200 po n. š.

Žensko ime EVSILLA je vsekakor grškega izvora, kakor npr. EVSTATA iz Numidije itd., a ga do sedaj nismo našli v naših krajih.¹⁵ Pač pa je

¹⁴ Opomba 4, str. 396, sl. 12.

¹⁵ Istega mišljenja je tudi prof. A. Sovrè. Tudi W. Pape. Wörterbuch d. Griechischen Eigennamen, 1911, ga nima.

mного bolj poznano ime s korenem Tertull- bodisi da nastane iz tega Tertullinus ali pa Tertullianus. Razmeroma precej je to ime razširjeno v Dalmaciji, posebno v bližini Splita. Nekateri tamkajšnji napisi so verjetno celo iz časa, ko so stali šempetrski spomeniki. V napisu CIL. III. 2296 iz Splita:

D . M
Q. Cassio . CO
LONO . DEF . A
XIII. Q. CASSIVS
TERTVLLINVS
ET. LVCIA . SEVE
RINA . FILIO
IN . F

je omenjen sin Tertullinus, star 14 let, ko je umrl, zraven je ohranjeno isto ime njegovega očeta in matere Severine. Mogoče je živela Severina v prvi polovici tretjega stoletja, kakor Severina, ki jo omenja nagrobnik iz Šempetra.¹⁶ Ime Tertullinos je na napisu iz Splita CIL. III. št. 2271, kakor tudi na napisu CIL. III. 2550 iz Salone CIL. III. 2140. Drugi dve izpeljanki iz korena Tertull-, tj. Tertullianus, imajo tudi v Dalmaciji. Iz Salone je napis CIL. III. 2551, ki se glasi:

D . M
TERTVLLIANO . VIX . AN . V
AVREL . TERTVLLIANVS
NEPOTI . POSVIT

Verjetno je spomenik še iz časa M. Avrela. Iz istega časa je mogoče tudi napis CIL. III. 6372 iz Stobreča, ki ga je postavil libertinec Tertullianus svoji ženi Veneriji, stari 51 let, ko je umrla. Ime s korenem Tertull- je poznano po vsem rimskem imperiju. Naj omenim samo nekatere, npr. iz slavnega Canusija je na bakreni plošči ime TERTVLLINVS iz leta 223 po n. š. (CIL. IX. 358, 12). Isto ime je tudi datirano z imeni konzulov CLEMENTE ET TERTVLLIO CONSULIBUS za leto 195 (CIL. IX. 2795). V pokrajinah južne Italije je to ime neštokrat omenjeno (CIL. X. 3115, 3729, 4192, 8059, 400, 3129 itd.). Za nas so zanimivejša taka imena iz Galije Narbonensis (CIL. XII). Iz drugega stoletja je grobni napis, najden v Nemausu (CIL. XII. 3, 425):

DM
ARSINOES
PROBAE . ET
FIDELIS
MVLIERIS
Q . CORNELIVS
TERTVLLINVS

Tertullinus je v tej pokrajini omenjen še večkrat (CIL. XII. 3560, 5856). V tej pokrajini je poznano tudi ime Tertullius (CIL. XII. 4. 155) in celo Tertullus (CIL. XII. 2. 884, 1541, 5690, 88 in 5998).

¹⁶ Opomba 9.

Pepel Eusile in Tertulijana, ki ju omenjata napisa na preprosti grobni skrinji iz peščenca (inv. št. 422), je gotovo pripadal članom služinčadi, mogoče rodbine Priscijanov ali njih sorodnikov. Da sta bila sužnja, nam dokazuje skromna grobna skrinja iz cenenega peščenca. Verjetno v njej ni bilo mnogo predmetov, a še manj dragocenih. Tudi siromašni sorodniki Priscijanov so imeli sicer skromne grobne spomenike, a vendar marmorne.¹⁷ Eusila je bila sužnja grškega rodu, vtem ko za Tertulijana tega ne moremo trditi. Verjetno je bila njihova grobna skrinja za pepel postavljena okrog leta 200 po n. š.

Skrinja Eusile in Tertulijana je bila zadnje počivališče njihovega pepela in je stala na šempeterskem rimskem civilnem pokopališču verjetno na neki peščenjakovi plošči, a bila je pokrita s pokrovom z akroteriji iz istega materiala. Bila je samostojen grob in nikakor inventar večje marmorne grobnice.

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Inschrift aus Šempeter in der Savinjska dolina

Die Bedeutung des römischen Zivildfriedhofes in Šempeter in der Savinjska dolina liegt darin, dass man aus den ausgegrabenen Stücken einige ganze Marmorbauten restaurieren konnte. Besonders wichtig ist die Tatsache, dass man einen neuen Typus der Grabaedicula aufstellte, wo auf einer Aschenkiste noch ein Baldachin mit Reliefs oder Statuen der Verstorbenen stand. Es gab auch eine marmorne Aschenkiste ohne Baldachin und mehrere kleinere aus Sandstein. Die frühere Meinung, dass die kleine Sandsteinaschenkiste (Inv. Nr. 422) vielleicht in einer grösseren der Marmoraschenkisten als Aschenbehälter mit verschiedenen Beigaben gestanden wäre, haben wir während der Rekonstruktionsarbeiten verworfen, besonders da auf der Vorderseite die Namen der Verstorbenen EVSILLA (im Rahmen) und TERTULIAN sehr schwach eingemeisselt waren (Abb. 1—5). Der Name EVSILLA ist bis jetzt unbekannt, während der Name TERTULIAN in verschiedenen Variationen vorkommt. Beide waren Sklaven, was man aus der einfachen Sandsteinaschenkiste könnte man um das Jahr 200 u. Z. datieren, vielleicht noch später, da die Inschrift doch noch besser erhalten ist als auf anderen Sandsteinaschenkisten.

¹⁷ Tak je npr. spomenik Statutija Sekundijana. Opomba 1, str. 52 sl.